

АКТИВНО УЧЕНЕ В УСЛОВИЯТА НА ДОМАШНАТА РАБОТА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В I – IV КЛАС

Мариана Мандева

I. Актуалност на проблема

Началното ни училище се преустройва в съответствие с актуалните поръки на времето, с детските потребности и интереси.

Образователният процес в етапа I – IV клас е центриран около личността на малките ученици. Децата са субекти в условията на педагогическото взаимодействие.

Адекватно на актуалната философия за обучение с център малките ученици, във фокуса на образователните усилия е важната задача за стимулиране на активното учене на 7–11-годишните. Съдържанието на това понятие може да се характеризира така: “самостоятелно учене”, “учене в действие”, “учене чрез решаване на проблеми”, “учене в и чрез опита”, “учене чрез взаимодействие и сътрудничество”.

Психолозите доказват, че паметта запомня 90% от това, което се прави, 50% от това, което се вижда, 10% от това, което се чува (вж. Грановска 1984). В този смисъл съществуват две полета на учене – пасивно и активно. В териториите на пасивното учене са вербалните обяснения, слушането, четенето, които преимуществено се ползват при обучението, а в периметъра на активното учене са дискусиите, проектите, есетата и други подобни. (вж. Петров, Атанасова, 2000, с. 241)

Става ясно, че в условията на активното учене при градежа на познанието, малките ученици не са пасивни наблюдатели, а са преки, активни участници. Те не репродуцират механично подадена от преподавателя научна информация, а биват окуражавани да поемат интелектуален риск и да експериментират идеи, да конструират знанието със собствени усилия. Познвателният труд на децата в условията на училищното обучение е творческо-изследователски, насочен към овладяването на стратегии за решаване на проблеми от житейската практика (вж. по-подр.: Василева 2004; Василева 2002).

Променя се и позицията на учителя. “От “диагностик” и “съдник” той се превръща в “доверено лице”, което подпомага, ориентира, стимулира, насочва към корекционна дейност и формиране на самооценка.” (Василева 2004, с. 177)

Търсеният ефект е да се осигури многостранна и пълноценна изява на малките ученици, да се развие максимално техният интелектуален и социален потенциал, да се стимулира интегритетът им в обществото на динамични промени.

Активното учене носи силен мотивационен заряд за учебна дейност. Откритията, направени индивидуално или в сътрудничество със съученици, са трайни и с реален за децата смисъл. Провокира се интересът към познанието, окуражава се вярата за “можене” в областта на когнитивната дейност. Интелектуалният труд на учениците протича в условия на психологически комфорт, на позитивна, творческа нагласа. Освен това, се формира методология, т.е. децата овладяват инструментариум за стабилизиране и обогатяване на придобитите в училище компетентности, за самостоятелно усвояване на нови знания и умения, за саморазвитие.

В контекста на перспективната философия за обучение, центрирано около личността на учениците, интерес представлява отговорът на въпроса: какъв е потенциалът на активното учене не само по време на урока, а и в условията на домашната работа?

Както е известно, образователната функция на домашната работа е “...да се подпомогне по-задълбоченото усвояване на разработения в клас учебен материал и да се съдейства за формиране на навици за самостоятелна работа” (Андреев 1996, с. 299).

Наблюденията ми в практиката на началното родноезиково обучение показват, че често при задаването на домашната работа учителят се предоверява на учебни задачи с репродуктивен характер, предложени в различни учебни помагала. Интелектуалният труд на децата не се диференцира; не се насърчава индивидуалната им експресия; не се създават условия за творческо-изследователска изява.

На фона на споделените разсъждения се откроява **задачата на текста**: да се представят аргументирано апробирани технологични варианти за насърчаване на активното учене в контекста на домашната работа по български език в I – IV клас.

II. Възможности за активно учене по български език в условията на домашната работа

Технологичните решения за стимулиране на активното учене по български език в контекста на домашната работа са много. Ще разгледам потенциала на някои от тях, чиито възможности, по мое мнение, не се ползват пълноценно в образователната практика, а именно: на

комуникативните учебни задачи, на изследователските учебни задачи и на лингвистичния експеримент. Ще илюстрирам разсъжденията си чрез примери от експериментална работа, проведена през учебните 2003/04, 2004/05 г. с второкласници от ОУ “Св. П. Евтимий” в гр. В. Търново и ОУ “Хр. Ботев” в гр. Севлиево.

Комуникативните учебни задачи са вид учебни задачи, при които чрез речева ситуация се пресъздават условия, характерни за автентичното общуване (Кой говори/пише?; На кого говори/пише?; За какво говори/пише?; Защо говори/пише?; Къде говори/пише?), а децата избират решение за адекватна на комуникативния континуум* речева постъпка (Как говори/пише?).

Изпълнението на комуникативни учебни задачи благоприятства опознаването на функционалните възможности на езиковите единици в “живата” речева практика; съдейства за градежа на компетенции с действителна стойност за социалната изява на малките ученици.

Чрез изпълнението на комуникативни учебни задачи се провокира непосредствено потребността на децата за участие в общуване. Учениците са в позиция на активно речево действие. Ученето протича в условия на емоционален комфорт, на творческа нагласа; превръща се в осъзната потребност за усъвършенстване на компетенциите за общуване чрез родния език.

За да конкретизирам представените разсъждения, ще посоча примери от експеримента. Във II клас се овладяват знания за рода и числото на съществителните имена и се формират съответни умения (вж. урочната статия в: Танкова и др. 2003, с. 34–35). Една от учебните задачи за домашна работа гласи:

I. Представете си, че сте на цирков спектакъл. Опишете го в кратко писмо до свой приятел от друг град така, че представлението да “оживее” пред погледа на другаря ви.

II. Извадете съществителните имена, които сте употребили в текста. Докажете, че тези думи са съществителни имена.

III. Определете рода и числото им.”

Ето друг методически пример от образователния процес по български език във II клас. По повод на урочната тема “Съществителни нарицателни имена и съществителни собствени имена” (вж. урочната статия в: Танкова и

---

* Комуникативният континуум “...обхваща всички страни на комуникативния акт и ги разглежда като една непрекъснатост от участници, сцена, проблематика, психологическа тоналност” (Виденев 2000, с. 202).

др. 2003, с. 36–37) една от учебните задачи, зададена за домашна работа на децата, е следната:

“I. Препоръчайте на другарите си от класа любима ваша приказка. Напишете кратък текст, като ползвате плана:

Моята любима приказка

- 1. Как се нарича любимата ми приказка?*
- 2. Кой е нейният автор?*
- 3. Кои са героите в нея?*
- 4. Каква е поуката?*
- 5. Защо ви съветвам да прочетете приказката?*

II. Извадете в две колонки съществителните нарицателни и съществителните собствени имена, употребени в написания текст.

*Съществителни нарицателни
имена:*

*Съществителни собствени
имена:*

.....
.....
.....

.....
.....
.....

III. Докажете, че думите от колонките са съществителни собствени и съществителни нарицателни имена.

IV. С каква начална буква записахте съществителните собствени и с каква – съществителните нарицателни имена? Защо?”

Формулировката на една от учебните задачи за домашна работа по повод на урочната тема “Прилагателни имена” във II клас (вж. урочната статия в: Танкова и др. 2003, с. 42–43) е следната:

“I. Утре, по време на урока по български език ще изиграем интересна игра. За целта вкъщи опишете писмено свой приятел от класа, но не споменавайте името му. Задачата на останалите ученици ще бъде да познаят кое е описваното дете.

II. Подчертайте прилагателните имена, употребени в текста. Докажете, че подчертаните думи са прилагателни имена.”

От посочените примери става ясно, че чрез поставянето и решаването на комуникативни учебни задачи в условията на домашната работа по български език се създават благоприятни методически условия абстрактната лингвистична информация да не се наизустява от децата, а да се стабилизира и обогатява в практически контекст, да добие реален за малките ученици смисъл. Стимулира се речевата индивидуалност на учещите, насърчава се творческата им изява, формират се важни компетенции за успешно справяне с многобройните комуникативни задачи от реалната житейска практика на 7–11-годишните.

Богати възможности за насърчаване на активното учене по български език в условията на домашната работа имат и **изследователските учебни задачи**. Те се извършват самостоятелно от учениците по пътя на непосредственото възприемане и проучване на реализацията на определени лингвистични категории в “живото” общуване. Ангажимент на учителя е да постави задачи за изпълнение, насочващи детските интелектуални усилия към изследване на достъпни за възрастта и стойностни за социалната изява на учещите комуникативни явления.

Ще посоча конкретни примери. Във II клас се формират основни компетенции за етикетно общуване по повод на ситуации, често срещани в автентичната речева практика на децата (вж. съответните урочни статии в: Танкова и др. 2003, с. 6–8; 72–74; 74–76; 76–78; 78–80; 80–82; 82–84). За да се стабилизируют и обогатят знанията и уменията, овладени в уроците по български език, учителят поставя за домашна работа на второкласниците следните изследователски учебни задачи.

Първа задача

“I. Проведете интервю с някой от близките вкъщи (мама, баба, баба, дядо), с ваши съседи, другари или по-големи ученици. Задайте им въпроса: “Какви “чудеса” върши вежливата реч – в магазина, на улицата, в автобуса, на гости на приятели?”

II. Запишете отговорите на касетофон, за да ги чуем всички в клас.”

Втора задача

“I. Какви “чудеса” се случват, когато събеседниците употребят “вълшебните” изрази за учтивост? Послужете си с примери от разговори между (един от посочените, по избор):

- продавача и купувачите в магазина;
- членовете на вашето семейство на вечеря;
- другарите си по време на игри на спортната площадка.

II. Ако желаете, посочете и други примери, за да докажете “вълшебната” сила на изразите: “Моля!”, “Благодаря!”, “Извинявай!” и т.н.”

Трета задача

“I. Запишете в личния речник по речева учтивост “вълшебните” изрази от разговор между (един от посочените, по избор):

- учителя и учениците през междучасието;
- библиотекарката и ваш съученик в училищната библиотека;
- героите от детско телевизионно предаване.

II. Какви изрази за учтивост употребяват събеседниците (за поздрав, за сбогуване, за запознаване, за молба, за благодарност, за извинение)?

III. Защо, къде и кога разговарящите ползват всеки от тези изрази?

IV. Имате ли забележки към събеседниците, чиито разговори сте изслушали? Кои от правилата на Вежливко ще им припомните?"

В уроците по български език учениците докладват резултатите от своите изследвания, подкрепят изучената теоретична информация с автентичен материал и правят важни за “живия” си говор изводи.

Увлечени в изследователска дейност, децата често посочват езикови еквиваленти на ситуации на етикета, които не са обект на усвояване във II клас (напр.: “Комплимент”). Учителят поощрява тези непреднамерени процеси на заучаване, изпреварващи училищното познание, тъй като отчита положителното им влияние за формиране на социално престижно речево поведение.

Разбира се, изпълнението на изследователски учебни задачи за домашна работа по български език не се ограничава единствено в рамките на етикетното обучение на децата. Като се има предвид тревожното състояние на правописната и правоговорна грамотност в съвременната езикова ситуация на България, конструктивно е поставянето на изследователски учебни задачи, насочени към проучване на реализацията на основни правоговорни и правописни норми в обкръжавания малките ученици социум. Например, една от задачите за домашна работа във връзка с урочната тема “Въпросителни изречения” във II клас (вж. урочната статия в: Танкова и др. 2003, с. 60–61) гласи:

I. Препишете три въпросителни изречения от детски списания, детски енциклопедии, рекламни постери (по избор).

II. С какъв знак завършват преписаните от вас изречения?

III. Правилно ли е поставен знакът, или не? Защо?"

След овладяването на ново лингвистично знание за изговора на глаголите от сегашно време, I лице, множествено число в зависимост от тяхното спрежение и формиране на съответни умения (вж. урочната статия в: Танкова и др. 2003, с. 50–51) учителят поставя на второкласниците следната изследователска учебна задача за домашна работа:

I. Проследете любимо ваше детско телевизионно предаване. “Уловете” и запишете глаголи в множествено число (след ние).

II. Правилно ли са изговорени глаголите? Докажете отговора си.”

В процеса на т.нар. “малки изследвания” децата систематизират и отразяват в тетрадките, в личните си правописни, правоговорни речници, в речниците по учтивост лингвистична информация с действителна стойност за автентичната им говорна и писмена практика. Ангажимент на учителя е да насърчава малките ученици системно да правят справка с нея при изпълнението на конкретни езикови или комуникативни задачи в уроците по български език, при педагогическото общуване по другите учебни предмети, в извънурочните дейности, т.е. в различни сфери от личния и обществен живот на децата. Това е път да се обезпечи образователна функционалност на проведените малки изследвания, да се гарантира тяхната конструктивност в автентичната комуникация на учениците.

Богат потенциал за стимулиране на активното учене в условията на домашната работа по български език има **лингвистичният експеримент**. По природа децата обичат да експериментират и затова е уместно ползването му още от първите години в училище.

“Експериментът като метод на обучение има особено голямо значение при усвояване на учебното съдържание... Чрез него се проучва непознатото, а ученикът не е само наблюдател, но и активен участник в предизвикването на промени, които го изправят лице в лице с неизвестни страни на действителността. Експериментирането ...има значение за формирането на изследователски дух у подрастващото поколение, за активното свързване на теорията с практиката и за придобиване на умения с по-широко приложение в различни области на знанието и действието” (Андреев 1996, с. 230)

В осъществената експериментална работа лингвистичният експеримент се реализира по следния начин:

– учениците редактират предложен от учителя текст чрез съкращаване, прибавяне, разместване или заместване на определени езикови единици;

– целенасочено наблюдават и съпоставят оригиналния текст и получения негов вариант, за да направят важни изводи относно нормативната и комуникативна целесъобразност на изучавана езикова единица в практиката на носителите на езика.

Ще посоча няколко примера. Във II клас се овладяват знания и се формират умения за правилна употреба на съществителните умалителни имена (вж. съответната урочна статия в: Танкова и др. 2003, с. 40–42). Учителят насърчава своите ученици да експериментират, поставяйки им за домашна работа следната учебна задача:

“I. Върху работните ви листове е записан откъс от стихотворението “Бебе” на Цв. Ангелов. Прочетете го внимателно.

Бебе

*Имаме бебенце – наша сестричка,
мамина мила добра дъщеричка!*

*С тънко вратленце,
с чипо носленце.*

*Рита с крачета,
шари с очички.*

(Цв. Ангелов)

II. Подчертайте умалителните съществителни имена.

III. Заменете умалителните съществителни имена с неумалителни. Запишете получения текст.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

IV. Сравнете двата варианта на стихотворението. Кой от тях е по-възнуващ? Защо?”

Децата работят с желание и интерес; без затруднение стигат до извода, че чрез умалителните съществителни имена по-експресивно се изразяват чувствата, отношението на автора към описваното, но те се употребяват с мярка в текста.

Ето още една методическа илюстрация във връзка с урочната тема “Думите при общуване” във II клас (вж. урочната статия в: Танкова и др. 2003, с. 54–55). Във връзка с овладяването на практически знания и умения за избягване на нежелателни повторения при общуването една от задачите, поставена на децата за домашна работа, гласи:

“I. Върху работния ви лист е записан текст, съставен от второкласник. Прочетете го внимателно.

Моят най-добър приятел

Моят най-добър приятел се казва Георги, но му казват Жоро.

Жоро е ученик във втори клас. Той си учи старателно уроците. Жоро помага винаги на приятелите си.

Жоро ми е приятел. Аз много го уважавам.

II. Премахнете ненужните повторения и запишете текста.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

III. Сравнете двата текста. Какъв извод правите за употребата на думите при общуване?"

Експериментирайки с езиков материал, второкласниците работят с желание и интерес; непринудено и лесно стигат до изводи относно основни норми при употребата на думите в процеса на общуването и формират умения за постигане на правилност и изразителност на речта си.

III. Заключение

На страниците на текста практически е невъзможно (а – и излишно) да посоча всички технологични варианти, реализирани в условията на експерименталната работа. В този смисъл, представените методически илюстрации не претендират за изчерпателност и императивност, но, надявам се, подкрепят изразително тезата за богатия потенциал на домашната работа за стимулиране на активното учене по български език и са полезна отправна точка за модификация и обогатяване в практиката на началното родноезиково обучение.

Очакването е да се даде скромнен принос в усилията за синхронизиране на образователния процес по български език с актуалния модел за преустройство в етапа I – IV клас.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Андреев, М.* Процесът на обучението. Дидактика. С., 1996.
2. *Василева, Ем.* Съвременното начално училище – реалност и предизвикателства. С., 2004.
3. *Василева, Ем.* Детето в началното училище. С., 2002.
4. *Виденов, М.* Увод в социолингвистиката. С., 2000.
5. *Танкова, Р. и др.* Български език за втори клас. С., 2003.
6. *Гранитская, Р. М.* Элементы практической психологии. Ленинград, 1984.
7. *Петров, П., Атанасова, М.* Стратегии и техники на учене. С., 2000.

АКТИВНО УЧЕНЕ В УСЛОВИЯТА НА ДОМАШНАТА РАБОТА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК (I – IV КЛАС)

МАРИАНА МАНДЕВА

Резюме

В текста се защитава образователната необходимост от стимулиране на активното учене по български език в условията на домашната работа. В този контекст се предлагат конкретни технологични решения, апробирани в процеса на експериментална дейност.

THE ACTIVE LEARNING IN THE BULGARIAN LANGUAGE HOMEWORK CONDITIONS IN THE 1 – 4 FORM

MARIANA MANDEVA

Summary

The study defends the educational indispensability for stimulating the active learning of the Bulgarian language in homework conditions. In this context we propose specific technological decisions, examined in the experience.